

Байтерякова Н. Ю.

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Байтеряков О.З.

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

СЛОВОТВОРЧІ ПАРАМЕТРИ АНГЛОМОВНОЇ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ЛЕКСИКИ

У статті розглядаються словотворчі особливості англomовної фізико-географічної лексики, що впливають на її розуміння та відповідний переклад. Необхідність такого дослідження пояснюється тим, що географічна термінологія застосовується в багатьох інших галузях людської діяльності.

Англomовна фізико-географічна термінологія являє собою складну систему, де репрезентовано термінологію таких галузей знань, як метеорологія, геологія, мінералогія, геоморфологія, ґрунтознавство, ландшафтознавство, картографія та ін., що дозволяє провести її тематичне групування. Аналіз цієї терміносистеми свідчить, що у її складі функціонує 23 % іношомовних лексичних одиниць, до яких відносяться запозичення, кальки та інтернаціоналізми. Серед іношомовних запозичень найбільшу кількість складають терміни, прямо чи частково запозичені з французької, німецької, іспанської, арабської, індійських мов. Також поповнення термінології відбувалось шляхом включення до неї лексичних одиниць з розмовної мови з подальшою їх термінологізацією.

Цільне місце у термінотворенні посідає деривація за допомогою афіксальних морфем: префіксів, суфіксів, префіксів і суфіксів одночасно. Найбільш продуктивними суфіксами для формування англійських географічних термінів виявляються такі: -ion; -ic; -ing; -ian; -al; -let. Значну роль у творенні англійської фізико-географічної термінології відіграють грецькі та латинські префікси, суфікси та похідні від коренів. Зустрічаються терміни, в яких поєднуються грецькі та латинські елементи одночасно.

Окрему групу у географічній термінології становлять словосполучення. За кількістю членів серед них є дво-, три-, чотиричленні словосполучення. Їхні основні моделі такі: «прикметник + іменник», «іменник + іменник», «іменник + прийменник + іменник».

Таким чином, до основних словотвірних способів утворення географічної термінології відносяться суфіксальний та префіксальний способи творення, спосіб складання основ та поняття, а також аббревіація.

Ключові слова: фізико-географічна термінологія, запозичення, кальки, інтернаціоналізми, афіксальні морфем, аббревіація.

Постановка проблеми. Сучасний бурхливий розвиток суспільства призводить до активізації майже всіх видів людської виробничої, наукової та суспільної діяльності. При цьому яскраво спостерігається взаємодія і взаємопроникнення багатьох галузей діяльності, а глобалізаційні процеси викликають необхідність в обміні інформацією між багатьма мовними і культурними групами. Для адекватного обміну інформацією виникає потреба у дослідженні окремих галузевих терміносистем, визначенні особливостей їхнього правильного застосування в інших видах людської діяльності.

Однією з наукових терміносистем, що застосовується в інших сферах людської діяльності є термінологія фізичної географії. Фізико-географічні терміни застосовуються в економічній географії, в засобах масової інформації, в побутовому спілкуванні, в будівництві, в навігації, в туризмі та ін. Тому постає питання про дослідження лінгвістичних основ даної англomовної терміносистеми для її адекватного розуміння та застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми словотвору та перекладу галузевих англomовних терміносистем в останній

час висвітлювались досить активно у вітчизняному мовознавстві, наприклад, можна зазначити публікації таких дослідників як Н.М. Антонюк і М.О. Возна – переклад аспектною академічної термінології [1]; Н.Ю. Байтерякова і О.З. Байтеряков – характеристика основних розрядів англійської спелеологічної лексики [2]; Н.Н. Горбунова – словотвір англомовної термінології менеджменту [3]; А.О. Колесник і О.Ф. Белікова – переклад термінології наукових текстів [4]; К. Каратінцева – словотвір англійських ортодонтичних термінів [5]; В.В. Прима – словотвір англомовної туристичної термінології [6]; О.М. Турчак – словотвір економічної термінології [7]. При цьому питання словотвору англійської фізико-географічної лексики досліджені не достатньо.

Мета статті полягає у виявленні словотворчих особливостей англомовної фізико-географічної лексики.

Матеріалом дослідження є англомовна фізико-географічна термінологія, що зафіксована у фахових тлумачних словниках, зокрема у словнику географічних термінів Л. Дадлі Стампа – одного з провідних лексикографічних джерел у цієї галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Англомовна фізико-географічна термінологія являє собою складну за змістом, складом та лінгвістичними параметрами систему лексичних одиниць, що створюють стійку єдність з інтегральними властивостями та закономірностями. Внаслідок специфіки цієї терміносистеми, у ній широко репрезентовано термінологію суміжних галузей знань, таких як метеорологія, геологія, мінералогія, геоморфологія, ґрунтознавство, ландшафтознавство, картографія та ін. Термінологія кожної з цих наук у терміносистемі фізичної географії утворює власне мікрополе, яке тісно пов'язане з іншими мікрополями системи. При цьому досить складно визначити чіткі межі між певними тематичними групами термінів оскільки спостерігається взаємопроникнення терміноодниць з одного поля в інше внаслідок інтеграційних процесів у наукових напрямках. Терміни різних мікрополів вступають між собою у численні зв'язки та утворюють розгалужену структуру фізико-географічної термінології.

Для виявлення логічної, функціональної і лінгвістичної системності англомовної фізико-географічної термінології доцільно провести її тематичне групування, на підставі якого можна визначити наступні основні тематичні групи:

1. Група геологічних термінів (характеризують умови формування і геологічного складу

місцевості): *limestone* – вапняк, *limon* – супіски, суглинок, *magnesian limestone* – магнезіальний залізняк, *intrusion* – інтрузія, *magma* – магма та ін.

2. Група геоморфологічних термінів (визначають особливості земної поверхні, перешкоди, орієнтири, особливі об'єкти, пейзажні ресурси і т.д.): *canyon* – каньйон, *plain* – рівнина, *hill* – пагорб, *mountain* – гора, *mountain range* – горна гряда, *pedestal rock* – еоловий стовп та ін.

3. Група гідрологічних термінів (позначають водні об'єкти або їх елементи і явища): *river* – річка, *lake* – озеро, *ocean* – океан, *sea* – море, *waterfall* – водоспад, *water-parting* – вододіл і т.д.

4. Група кліматологічних і метеорологічних термінів: *rain* – дощ, *cloud* – хмара, *storm* – буря, *cyclone* – циклон, *wind* – вітер, *monsoon* – мусон, *simoom* – самум, *precipitation* – опади і т.д.

5. Група терміни ландшафтознавства (позначають характер місцевості): *steppe* – степ, *campo* – савана, *desert* – пустеля, *tundra* – тундра, *taiga* – тайга і т.д.

Тематичний розподіл терміносистеми фізичної географії дозволяє виявити місце кожного терміну в її цілісній структурі, виявити семантичні зв'язки між термінами лексико-тематичних груп.

Суцільна вибірка фізико-географічних термінів зі словника «A Glossary of Geographical Terms» за редакцією L. Dudley Stamp [8] надає 4127 відповідних лексичних одиниць. З них 2895 (71 %) термінів є однослівними, а 1232 (29 %) терміни – складеними. Таке співвідношення однослівних та складених термінів пояснюється тим, що понятійний апарат фізичної географії почав формуватися досить давно і під час розвитку цієї наукової галузі відбувалась як конкретизація окремих наукових понять, так і їх диференціація за певними ознаками, що призводило до формування складених термінів.

Аналіз суцільної вибірки зі словника Л.Д. Стампа дозволяє виявити, що у досліджуваній терміносистемі функціонує 958 іншомовних лексичних одиниць, що складає 23 % від загальної кількості термінів. Серед іншомовних термінів можна виділити запозичення, кальки та інтернаціоналізми. Запозичені терміни увійшли в англійську фізико-географічну термінологію досить давно, вони пристосувались до норм і законів мови. Прикладами запозичень є такі як *monsoon* (арабська) – мусон; *talweg* (німецька) – тальвег; *tsunami* (японська) – цунамі; *gums* (мова австралійських аборигенів) – евкаліпт.

Кальки не змінилися під впливом англійської мови, їх прикладами у фізико-географічній

термінології є *kwin* (бірманська) – квін, невелика ділянка землі; *skjer* (норвезька) – шхер, ріф.

Серед іншомовних запозичень у англомовній фізико-географічній термінології найбільшу кількість складають терміни, що прийшли з французької, німецької, іспанської, арабської, індійських мов. Так до словнику «A Glossary of Geographical Terms» включено 136 термінів, що надійшли з індійських мов: *aman* (бенгалі) – зимовий рис, врожай рису; *lora* (белудж.) – лора, гірське джерело; *look* (сіндхі) – гарячий сухий вітер.

Французькі запозичення становлять 108 термінів, наприклад, *cuvette* – впадина; *habitat* – місце існування; *gendarme* – зубець, гостра скеля, «монах».

Запозичення з німецької нараховують 92 терміни, наприклад, *marsh* – марш, болото, багно; *stand* – берег, пляж, берегова смуга; *riegel* – ригель, поріг, скельна перемичка на дні долини; *berg* – гора; *graben* – грабен, рифтова долина.

У термінології, що дослужується 83 терміни мають іспанське походження: *garua* – гаруа, густий туман; *huerta* – гуерта, сад; *ria* – гирло річки, вузька затока, бухта.

Крім зазначених мов до англомовної фізико-географічної терміносистеми увійшли лексичні одиниці з арабської мови (84), бірманської (12), китайської (13), датської та норвезької (21), гавайської (2), голландської (4), ескімоської (2), давньоєврейської (3), угорської (2), ісландської (6), індонезійської (9), іранської (2), ірландської (19), італійської (23), японської (9), малайської (15), польської (2), російської (27), шотландської (44), португальської (21), сербської та хорватської (9), шведської (34), тайської (4), валлійської (27), мови австралійських аборигенів (18).

Цікавим виявляється дослідження перекладача та мовознавця Є. Ліра у якому, на підставі аналізу численних джерел зазначається, що англійський географічний термін *gleu* було запозичено з української мови, так само, як і, ймовірно, термін *steppe* [9].

Іншомовні слова потрапляли у англомовну фізико-географічну терміносистему на різних етапах розвитку географії, вони відповідають вимогам стислості та чіткості, мають досить високу точність термінованого поняття, допомагають позначити реалії, що мають регіональний аспект.

До окремої групи можна віднести терміни-інтернаціоналізми, тобто такі, що зафіксовані у трьох неблизько споріднених мовах. Їх функціонування у різних мовах є результатом міжнародної інтеграції в науці. Прикладом фізико-

географічних термінів-інтернаціоналізмів є такі як *landshaft* (німецька) – ландшафт, *geyser* (ісландська) – гейзер, *cordillera* (іспанська) – кордельєра.

Поповнення англійської географічної термінології відбувалось шляхом включення до неї лексичних одиниць з розмовної мови, також використовувались існуючі словотворчі моделі та створювались словосполучення. При цьому відбувався процес термінологізації розмовних слів, які у спеціальному контексті набували значення термінів, наприклад, *river* (під час термінологізації набуває диференціації за довжиною), *mountain* (набуває диференціації за відносною або абсолютною висотою та характером схилів), *wood* (набуває диференціації за площею), *land*, та ін. Здебільшого це непохідні іменники, що належать до корінної лексики. Вони є продуктивною твірною базою для інших термінологічних одиниць.

Чільне місце у термінотворенні посідає деривація за допомогою афіксальних морфем: префіксів, суфіксів, префіксів і суфіксів одночасно. Роздивимось формування англійських географічних термінів за допомогою найбільш продуктивних суфіксів:

- суфікс *-ion* (створюються терміни на позначення процесів і явищ): *irrigation, lapiesation, depression, nivation*;
- суфікс *-ic* (терміни позначають певну якість чи властивість географічного об'єкта або явища): *tectonic, pelagic, magmatic*;
- суфікс *-ing* (створюються терміни на позначення певних процесів): *terracing, warping*;
- суфікс *-ian* (терміни позначають якість чи властивість об'єкта або явища або його приналежність до певної території): *vulcanian, Malaysian*;
- суфікс *-al* (створюються терміни-прикметники): *tropical, glacial, fluvial*;
- суфікс *-ity*: *locality conformity*;
- суфікс *-let* (зменшувальний суфікс): *streamlet, islet, urblet*.

Прикладами утворення географічних термінів за допомогою префіксів можна вважати такі як *upland, lowland, outport, overpopulation*.

Утворення англомовних географічних термінів за допомогою одночасно префіксів і суфіксів можна спостерігати на таких прикладах як *impermeable, incompetence, unconformity, confluent*.

Значну роль у творенні англійської фізико-географічної термінології відіграють грецькі та латинські префікси, суфікси та похідні від коренів. Зустрічаються терміни, в яких поєднуються грецькі та латинські елементи одночасно.

З грецької мови досліджувана термінологія запозичила такі елементи:

Agri- *agronomy, agriculture, agricultural region*;
Anthropo- *anthropology, anthropogeography*;

Bio- *biosphere, biogeography, bioherm, biostrome, biotope*;

Clima-: *climate, climagram, climatology, climatophysyte*;

Demo-: *demography*;

Eco-: *ecology, economic, ecosystem, ecotope, ecotone*;

Endo-: *endogenic, endogenous, endoreic*;

Exo-: *exogenic, exogenous, exoreic, exonym, exosphere*;

Geo-: *geography, geology, geochronology, geodesy, geoid, geomorphology*;

Hydro-: *hydrology, hydrogeology, hydrography, hydrosphere, hydrophyte*;

-log: *zoology, phytology, ecology, speleology, climatology*;

Meteor-: *meteorite, meteorite crater, meteorology*;

Топо-: *topography, topographic map, topographic maturity, toponymy*;

З латинської мови запозичено такі елементи:

Ab-: *ablation, abrader, abrasion*;

Annum: *annual, annular drainage, perennial*;

Aqua: *aquifer, aquiclude, aquifuge*;

-cide: *decider, incise, incision*;

De-: *degrade, denudation; deforestation, deformation, deglaciation*;

Erode: *erosion, erosion platform*;

-esscens, -escent: *crescent, obsolescent*;

Extra-: *extraterritorial*;

Fluvi-: *fluvial, fluviate, affluent, fluviglacial, fluviraption*;

Insula: *peninsula, insularity, insular climate*;

Lac-: *lacustrine, lacustrine plain*;

Loc-, loco-: *location, locality, local climate, location factor, localization*;

Medi-: *median mass, Mediterranean climate, Mediterranean*;

Sub-: *subsoil, submarine, subtropical, submerged forest, subnival belt*;

В термінології, що досліджується є чимало складних термінів, утворених шляхом складання двох слів: *watercourse* – річка, джерело, канал; *ragstone* – будівельне каміння; *rockdrumlin* – кам'яний друмлін; *earthquake* – землетрус.

Крім складених слів, знаходимо складноскорочені аббревіатури:

CVP- Index – індекс біологічної продуктивності С. Патерсона;

L.U.S., LUS – Люс – служба оренди по використанню земель;

M.S.L. – Mean Sea Level – середній рівень моря;

O.D. – Ordnance Datum – нуль висот;

R.F. – Representative Fraction – цифровий масштаб.

Особливу групу у англomовній географічній термінології становлять словосполучення. За кількістю членів серед них є дво-, три-, чотиричленні словосполучення. Серед двочленних можна виявити дві моделі, «прикметник + іменник» (*continental sea, dust storm, dry delta, depressed area*) та «іменник + іменник» (*earth movement*).

Серед тричленних географічних термінологічних сполучень визначається така модель як «іменник + прийменник + іменник» (*capacity of a stream, figure of the Earth, load of a river*).

Деякі дослідники визначають такий вид термінів як терміни-фразеологізми. В англomовній географічній термінології також можна знайти такі термінологічні сполучення, наприклад, *whaleback* – китова спина, позначає гранітні глиби; *neggerhead* – чорна голова, позначає рослинність шароподібної форми, торф'яні горби, корали шароподібної форми, що мають темний колір; *white man's grave* – могила білої людини, термін використовується для позначення спекотних та вологих територій у Західній Африці.

Висновки. Англomовна фізико-географічна термінологія відрізняється різноманітним складом, містить лексичні одиниці, що надійшли з розмовної мови з подальшою їхньою термінологізацією, запозичення з інших мов, аббревіатури, терміни-фразеологізми та терміни-словосполучення. До основних словотвірних способів утворення географічної термінології відносяться суфіксальний та префіксальний способи творення, спосіб складання основ та понять, а також аббревіація. Подальше дослідження словотвірних основ цієї терміносистеми сприятиме подальшій систематизації знань і застосуванню в інших галузях людської діяльності та її коректному перекладу на інші мови.

Список літератури:

1. Антонюк Н.М., Возна М.О. Україно-англійський переклад аспектною академічної термінології. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 1. С. 208–212.

2. Байтерякова Н.Ю., Байтеряков О.З. Характеристика основних розрядів англійської спелеологічної лексики. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Філологія: збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «фірма Планер», 2018. Вип. 27. С. 13–21.
3. Горбунова Н.Н. Основні морфологічні і морфолого-синтаксичні словотвірні моделі, реалізовані в англійській термінології менеджменту. *Філологічні науки. Питання теорії і практики*. 2014. № 2. С. 60–66.
4. Колесник А.О., Белікова О.Ф. Перекладацькі прийоми під час перекладу термінології наукових текстів. *Стратегія і перспективи розвитку перекладознавчих наук*. 2010. № 1. С. 719–727.
5. Каратінцева К. Словотвірні механізми генези ортодонтичних термінів у англійській мові. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Германська філологія*. Чернівці: Рута, 2021. Вип. 831–832. С. 69–77.
6. Прима В.В. Англійська туристична термінологія: аспекти дослідження. *Записки з романогерманської філології* : зб. наук. праць. Одеса : Фенікс, 2013. Вип. 1(30). С. 198–204.
7. Турчак О.М. Особливості словотвору економічної термінології. *Вісник дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «філологічні науки». 2016. № 2(12). С. 247–252.
8. Stamp L.D. A Glossary of Geographical Terms. Addison-Wesley Longman Ltd; 3rd edition, 1979. 571 p.
9. Які українські слова запозичила англійська? URL: <http://surl.li/anawn>

Baiteriakova N. Yu., Baiteriakov O. Z. WORD-FORMATION PARAMETERS OF ENGLISH PHYSIOGRAPHIC VOCABULARY

The article considers the word-formation peculiarities of English physiographic vocabulary that affect its translation and understanding. The need for such research is explained by the fact that geographical terminology is used in many other areas of human activity.

English physiographic terminology is a complex system in which the terminology of such branches of knowledge as meteorology, geology, mineralogy, geomorphology, soil science, landscape science, cartography, etc. is represented, thus, it allows to carry out its thematic grouping. The analysis of the given terminology system shows that it contains 23% of foreign lexical items, which include borrowings, loans and internationalisms. Among the foreign borrowings, the largest number is presented by the terms that came from French, German, Spanish, Arabic and Indian languages. Besides, the terminology was replenished by including lexical units from the spoken language with their subsequent terminologization.

Derivation with the help of affix morphemes occupies a prominent place in term formation: prefixes, suffixes, prefixes and suffixes used simultaneously. The most productive suffixes for the formation of English geographical terms are as follows: -ion; -ic; -ing; -ian; -al; -let. Greek and Latin prefixes, suffixes and root derivatives play a significant role in the creation of English physiographic terminology. There are terms in which Greek and Latin elements are combined simultaneously.

Phrases present the separate group in geographical terminology. According to the number of members, there are: two-, three-, four-member phrases. Their main models are: "adjective + noun", "noun + noun", "noun + preposition + noun".

Thus, the main ways of geographical terminology word-formation include: suffix and prefix derivations, compounding, abbreviations.

Key words: *physiographic terminology, borrowings, loans, internationalisms, affix morphemes, abbreviation.*